

İSLAM AHLAKI¹

"Ahlak" "**hulk**" kelimesinin çoğuludur. "**Hulk**", din, tabîat, huy, karakter, seciye, hal ve hareket anlamlarına gelir.

"Ahlak", "halk", "mahluk" ve "hâlik" aynı kökten türeyen kelimelerdir. İnsanın fiziki yapısı için "**halk**", manevi yapısı için "**hulk**" kelimesi kullanılmıştır.²

Edep, terbiye, birr, takva, sıdk, istikamet, amel-i salih, hayr, maruf, ihsan kelimeleri eş anlamda; ayıp, fuhş, münker, zulüm, bağy, seyyie, israf, fisk, fücür, nifak, fesat, günah ve yasak kavramları zıt anlamda "ahlak" kavramının mana alanını oluşturur.

"**Ahlak**", Hz. Muhammed (a.s.)'a peygamberlik verilmesi ve Kur'ân'ın indirilmesiyle kullanılmaya başlayan İslâmî bir kavramdır. Câhiliyye döneminde Arap toplumunda bu kelime kullanılmamıştır.

"**Ahlak**"; insandaki iyi ve kötü huyları, fazîlet ve rezîletleri ifade eder. Dolayısıyla ahlak "iyi ve kötü olmak üzere iki kısma ayrılır:

a) İyi ahlak; Kur'ân'a, Sünnete ve akl-ı selîme uygun olan söz, fiil ve davranışlardır. **Abdullah ibn Mubârek** iyi ahlakı şöyle tanımlamıştır:

هو بسط الوجه و بذل المعروف و كف الادي

"Güler yüzlü olmak, insanlara çok iyilikte bulunmak, onlara eza ve sıkıntı veren şeyleri yok etmektir."³

b) Kötü ahlak ise; Kur'ân'a, Sünnete ve akl-ı selîme uygun olmayan söz, fiil ve davranışlardır.

İslam ahlakı, Kur'ân ve Sünnet temeline dayanır Kur'ân'ı bize tebliğ edip sözlü ve uygulamalı olarak açıklayan Peygamberimiz (a.s.)'dır. Peygamberimiz her konuda olduğu gibi Kur'ân konusunda da en güzel örnektir. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberimizin büyük bir ahlak üzere olduğu bildirilmektedir:

و انك لعلى خلق عظيم

"(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlak üzeresin" (Kalem, 68/4).

KUR'ÂN AHLAKI

Yüce Allah'ın övgüsüne mahzar olan Peygamberimizin ahlakı ne idi? Saîd b. Hişâm Hz. Aîşe validemize Allah'ın elçisinin ahlakını sormuş o da 'Sen Kur'ân okumuyor musun' demiş. "Evet" demesi üzerine

فان خلق رسول الله كان القرآن 'Rasulullah'ın ahlakı Kur'ân idi' demiş⁴ ve

و انك لعلى خلق عظيم ayetini okumuştur.⁵ Başka bir rivayette

ما كان احد احسن خلقا من رسول الله ما دعاه احد من الصحابة و لا من اهل بيته الا قال ليبيك و لذلك قال الله و انك لعلى خلق عظيم

¹ Bu bölüm Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ** tarafından hazırlanmıştır.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, h-1-k maddesi X, 86. Beyrut, 1956

³ Tirmizî, Birr, 62. IV, 363.

⁴ Taberî, XIV, 29/18.

⁵ Taberî, XIV, 29/19. bk. Müslim, Salatü'l-müsâfirîn, 139. I, 512

"Rasulü Allah'tan daha güzel ahlaklı hiç kimse yoktur. Sahabeden ve ev halkından herhangi biri onu çağırdığı zaman o 'buyur' demiştir, güzel ahlakı sebebiyle Allah ona, '(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlak üzeresin' buyurmuştur" demiştir.⁶

Peygamberimiz (a.s.), en güzel ahlaka sahip idi.⁷ Onun tebliğ ettiği hak din kemale erdiği gibi⁸ güzel ahlak da onunla kemale ermiştir. O şöyle buyurmuştur:

انما بعثت لاتمم مكارم الاخلاق

"Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."⁹

Peygamberimiz (s.a.v.) ahlaka çok önem vermiş;

اللهم كما احسنت خلقي فاحسن خلقي

"Allah'ım! Yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlakı mı da güzel yap."¹⁰

اللهم اهدني لاحسن الاعمال و احسن الاخلاق لا يهدي لاحسنها الا انت و قني سيئ الاعمال و سيئ الاخلاق
لا يقي سيئها الا انت

"...Allah'ım! Beni amellerin en iyisine ve ahlakın en iyisine ilet. Amel ve ahlakın en iyisine ancak sen hidâyet edebilirsin. Amellerin kötüsünden ve ahlakın kötüsünden beni koru. Amel ve ahlakın kötüsünden ancak sen koruyabilirsin."¹¹

اللهم اني اعوذ بك من الشقاق و النفاق و سوء الاخلاق

"Allah'ım! Ayrılıktan, iki yüzlülükten ve ahlakın kötüsünden sana sığınırım."¹² diye dua etmiştir.

İnsanları ahlaklı olmaya çağırmış ve;

ان من احبكم الي و اقربكم مني مجلسا يوم القيامة احسنكم خلقا

"Sizin bana en sevimli olanınız ve kıyamet gününde bana en yakın olanınız ahlakı en güzel olanınızdır"¹³

"Sizin en hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır"¹⁴ ve

ما شبيئ اثقل في ميزان المؤمن يوم القيامة من خلق حسن

"Kıyamet gününde müminin mizanında güzel ahlaktan daha ağır hiç bir şey yoktur..."¹⁵

عليك بحسن الخلق فان احسن الناس خلقا احسنهم ديننا

"Güzel ahlaka sarıl. Çünkü insanların ahlak bakımından en iyi olanları dindarlığı en iyi olanlarıdır."¹⁶

كرم المرء دينه و حسبه حسن خلقه و مروءته عقله

⁶ Kurtubî, XVIII, 227.

⁷ Buhârî, Edeb, 112, VII, 110. Müslim, Mesâcid, 267, I, 457. Fedâil, 55, II, 1805. Ahmed, III, 270. Ebu Dâvûd, Edeb, I, VIII, 264. Tirmizî, Birr, 69, IV, 368.

⁸ Mâide, 5/3.

⁹ Ahmed, II, 381. Malik, Husnül-Huluk, 8, II, 904.

¹⁰ Ahmed, I, 403. VI, 68, 155.

¹¹ Nesâî, İftitah, 16, II, 129.

¹² Nesâî, Ebu Dâvud, bk. II, 413. Tirmizî, Deavat, 126. Nesâî, İstiaze, 21.

¹³ Tirmizî, Birr, 71, IV, 370.

¹⁴ Buhari, Edeb, 38, VII, 81. Müslim, Fedail, 68, II, 1810; Tirmizî, Birr, 47, IV, 349.

¹⁵ Tirmizî, Birr, 62, IV, 362.

¹⁶ Ahmed, V, 89.

"İnsanın keremi, değeri, üstünlüğü dini, dindarlığıdır. Hasebi güzel ahlakıdır. Mürüvveti aklıdır"¹⁷ buyurmuştur

AHLAK - İMAN İLİŞKİSİ

Peygamber efendimizin hadislerine baktığımız zaman "**ahlak**" kavramının müminin imanının gereği olarak söz ve eylem şeklinde yansıttığı davranışları ifade ettiğini görüyoruz. Şu hadisler bu hususu açık seçik beyan etmektedir:

اكمل المؤمنين ايماننا احسنهم خلقا

"Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanları ahlakı en güzel olanlarıdır"¹⁸.

ان احسن الناس اسلاما احسنهم خلقا

"İnsanların Müslümanlık bakımından en iyi olanları ahlakı en güzel olanlarıdır."¹⁹

خياركم احاسنكم اخلاقا

"En hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır"²⁰

الايمان بضع و سبعون او بضع و ستون شعبة فافضلها قول لاله الا الله و ادناها اماطة الاذى عن الطريق و الحياء شعبة من الايمان

"İman yetmiş veya altmış küsur şubedir, en üst mertebesi / en faziletlisi Allah'tan başka ilah yoktur demek, en alt mertebesi yoldan insanlara zarar veren şeyleri kaldırmaktır. Utanma da imandan bir şubedir."²¹

Hadislerde kişideki iman ve teslimiyetin mükemmelliği ahlakının mükemmel olmasıyla değerlendirilmiştir. Kişi ahlakî kurallara ne kadar riayet ediyorsa imanı o kadar kuvvetli, ne kadar ahlâkî zafiyeti varsa o kadar iman zafiyeti var demektir.

"Bir sahâbî (عمرو بن عبسة) Peygamberimiz (a.s.)'e;

ما الاسلام İslam nedir? Diye sorar. Peygamberimiz,

قال طيب الكلام و اطعام الطعام "Güzel söz söylemek ve yemek yedirmek, insanlara ikramda bulunmaktır" cevabını verir. Sahâbî,

قلت ما الايمان "İman nedir" diye sorar, Peygamberimiz,

قال الصبر و السماحة "Sabırlı ve hoşgörülü olmaktır" cevabını verir. Sahâbî,

قلت اي الاسلام افضل "Hangi İslam (müslüman) daha faziletlidir" diye sorar. Peygamberimiz,

قال من سلم المسلمون من لسانه و يده

"Elinden ve dilinden müslümanların zarar görmediği kimse" cevabını verir. Sahâbî,

قلت اي الايمان افضل

"İman(ın gerektirdiği hangi davranış) daha faziletlidir" diye sorar. Peygamberimiz,

¹⁷ Ahmed, II, 365.

¹⁸ Ebu Davud, Sünnet, 15. V, 60.

¹⁹ Ahmed , 89.

²⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 8. No: 4798.

²¹ Müslim, İman, 58. I, 63.

"Güzel ahlaktır" diye cevap verir. Sahâbî,

قلت اي الصلاة افضل

"Hangi namaz daha fazîletlidir" diye sorar. Peygamberimiz,

قال طول القنوت

"Kıyamı uzun olan namazdır" cevabını verir. Sahâbî,

قال اي الهجرة افضل

"Hicretin hangisi daha fazîletlidir" diye sorar. Peygamberimiz,

قال ان تهجر ما كره ربك

"Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri terk etmelidir" cevabını verir...."²²

Bu hadiste Peygamberimiz (a.s.) iman, amel ve ahlakı birbiri ile irtibatlandırmıştır. Mümin ve müslüman olmak ibadet etmeyi, güzel ahlak sahibi olmayı, kötülükleri terk etmeyi gerektirmektedir. Yoksa iman kuru bir felsefi inançtan ibaret değildir. İman ve İslam bir aksiyondur, sosyal ilişkileri ahlâkî kurallar çerçevesinde devam ettirmektir.

AHLAK - AMEL İLİŞKİ

İnsanların yaratılış gayesi, **Allah'a ibadet etmektir.**²³ İnsan bu görevini ya namaz, oruç, zekat ve hac gibi belirli bir zamanda, belirli bir mekanda ve belirli kurallara uyarak yapar (**formel ibadetler**), ya da herhangi bir zaman, mekan ve şekille kayıtlı olmaksızın yerine getirir. Allah'ı zikretmek, ana babaya iyilik etmek, şahitliği, tartı ve ölçüyü dosdoğru yapmak gibi emirlere; alkollü içkiler içmek, uyuşturucular kullanmak, kumar oynamak, hırsızlık yapmak ve cana kıymak gibi yasaklara uyularak yerine getirilir (**informel ibadetler**).

Formel ibadetlerin temel amaçlarından biri, **informel ibadetlerin** insan hayatında uygulanır hale gelmesini sağlamaktır. Sözelimi formel ibadetlerden biri olan **oruç ibadetinin** Allah rızasını kazanmanın yanında temel amaçlarından biri de kişinin nefsinin terbiye etmesi, söz, fiil ve davranışlarına çeki düzen vermesidir. Bu husus hem Kur'ân'da hem de Peygamberimizin hadislerinde açıkça zikredilmektedir: Orucun farz olduğu bildirilen âyette şöyle buyurulmaktadır:

يا ايها الذين امنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون

“Ey müminler! (Kötülüklerden ve haramlardan) korunmanız için oruç tutmak, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı” (Bakara, 2/183).

Peygamberimiz (a.s.);

والصيام جنة فاذا كان يوم صوم احدكم فلا يرفث و لا يسخب فان سابه احد او قاتله فليقل اني صائم

“Oruç kalkandır. Biriniz oruçlu iken çirkin, kötü ve kaba söz söylemesin, bağırıp çağırmasın, kavga etmesin. Birisi kendisine söver ya da çatarsa ona ‘ben oruçluyum’ desin”²⁴ buyurmuştur. Orucun şehvetini kıran bir özelliği vardır.²⁵

Hadis-i şerîf, orucun gayesinin insanın edep ve ahlakını güzelleştirmek olduğunu açıkça ifade etmektedir. Eğer oruç, insanı kötü söz, eylem ve davranışlardan uzaklaştırmıyor,

²² Ahmed, IV, 385.

²³ Zâriyât, 51/56.

²⁴ Müslim, Sıyâm, 163. I, 807. Buhârî, Savm, 9.

²⁵ Buhârî, Savm, 11. I, 229.

edep ve ahlakını güzelleştirmiyorsa amacına ulaşamamış demektir, böyle bir oruçtan istenilen sevap da elde edilemez. Nitekim Peygamberimiz (a.s.),

من لم يدع قول الزور والعمل به فليس لله حاجة في ان يدع طعامه و شرابه

“Kim yalan sözü ve yalan ile iş yapmayı bırakmazsa Allah’ın onun yemesini ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur”²⁶ ve

رب صائم ليس له من صيامه الا الجوع و رب قائم ليس له من قيامه الا السهر

"Nice oruç tutanlar vardır ki onların oruçtan nasipleri sadece aç (ve susuz) kalmalarıdır. Nice geceleri namaz kılanlar vardır ki onların namazdan nasipleri sadece uykusuz kalmaktır"²⁷ buyurmuştur.

Orucun kötülük ve haramlardan korunmak için farz kılındığının bildirilmesi ibadetin insanın kişisel ve sosyal hayatındaki yerini ve etkisini bildirmeğe yöneliktir.

Kur'ân'da müslümanın günde beş vakit kıldığı namazın insanı hayasızlık ve haramlardan alıkoyduğu bildirmektedir:

اقم الصلوة ان الصلوة تنهى عن الفحشاء و المنكر

"Namazı dosdoğru kıl, Çünkü namaz insanı fuhuş (her türlü çirkin, söz, fiil ve davranışlardan) ve münkerden (haramlardan, dinin ve akl-ı selimin çirkin gördüğü işlerden) men eder, alıkor."²⁸

Dolayısıyla oruç tutan ve namaz kılan insan; yalan, yalan şahitlik, gıybet, iftira, hile, aldatma, kötü söz ve benzeri davranışlardan uzak, iş ve işlemlerinde, söz ve sözleşmelerinde, alım ve satımlarında dürüst ve dosdoğru olmak zorundadır.. Gerçek anlamda tutulan **oruç** ve kılınan **namaz** hem kötü söz ve davranışlara, hem de cehennem ateşine karşı perde olur; kişiyi fuhuş ve edep dışı davranışlardan alıkoyar.

* Buna göre, iman edip sâlih ameller işleyen, İslam’ın emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına, öğüt ve tavsiyelerine uyan, insanlarla iyi ilişkiler içerisinde olan, onlara kötülük etmekten sakınan kimse "**güzel ahlak**" sahibi, aksi davranışta olan kimse ise "**kötü ahlaklı**" demektir.

Sahabeden Abdullah es-Sakafî diyor ki:

قلت يا رسول الله قل لي في الاسلام قولاً لا اسأل عنه احدا بعدك

"Ey Allah'ın elçisi! İslam hakkında bana öyle bir söz söyle ki senden sonra onu kimseye sormayayım" dedim. Hz. Peygamber (a.s.), **قل امنت بالله فاستقم** "*Allah'a iman ettim de ve dosdoğru ol*" buyurdu.²⁹

Peygamberin sahabîye yaptığı bu tavsiye, Kur'ân'ın Fussilet suresinin 30-32 âyetlerinde ifade edilmektedir. Hûd suresinin 112. âyetinde

فاستقم كما امرت و من تاب معك و لا تطغوا

"(Ey Peygamberim!) Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, seninle birlikte tövbe eden müminler de dosdoğru olsunlar" buyurulmaktadır.

²⁶ Buhârî, Savm, 8. I, 228. Ebû Dâvûd, Savm, 25. I, 767. Tirmizî, Savm, 16. III, 87. İbn Mâce, 21. I, 539.

²⁷ İbn Mâce, 21. I, 539.

²⁸ Ankebût, 29/45.

²⁹ Müslim, İman, 62. I, 65.

Özünde, sözünde, iş ve davranışlarında dosdoğru olan insan sözgelimi; doğru sözlü olan ve yalan söylemeyen³⁰ tartıda hile yapmayan",³¹ şahitliği dosdoğru yapan ve gizlemeyen,³² sözünde duran, sözleşmesine uyan,³³ zina etmeyen,³⁴ yetim malı yemeyen ve cana kıymayan",³⁵ kibirlenmeyen, insanları hakir görmeyen,³⁶ kötü zandan sakınan, insanların gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayan, kimsenin gıybetini yapmayan",³⁷ anne-babasını azarlamayan,³⁸ israf ve cimrilik etmeyen,³⁹ komşusuna eziyet etmeyen, misafirine ikram eden,⁴⁰ kin tutmayan, haset etmeyen,⁴¹ yakınlarıyla ilişkisini sürdüren,⁴² koğuculuk yapmayan⁴³ kimse Kur'ân ahlakına sahip olan, bunların aksini yapan kimse ise Kur'ân ahlakından uzaklaşmış kimsedir.

Sahabeden Nevvâs b Sem'ân anlatıyor.

سالت رسول الله عن البر و الاثم

Rasulü Allah'a 'birri ve günahı sordum,

قال البر حسن الخلق والاثم ما حاك في صدرك و كرهت ان يطلع عليه الناس

"Birr, güzel ahlaktır. Günah ise göğsünü daraltan ve insanların muttali olmasını istemediğin şeydir" buyurmuştur.⁴⁴

Bu hadiste Peygamberimiz (a.s.) "birr" ile "iyi ahlakı" eş değerde zikretmiştir. Bakara suresinin 177. âyetinde hangi söz, eylem ve davranışların "**birr**" olduğu açıklanmıştır. Bunlar;

Allah'a, âhiret gününe, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman, malından isteyerek yakınlara, yetimlere, fakirlere, yolda kalmışa (ihtiyacından dolayı) yardım isteyenlere ve özgürlüğü elinden alınmış olanlara vermek; namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, yapılan antlaşmalara uymak, zor durumlarda, hasta olduğunda ve savaşa katıldığında sabırlı olmaktır. Bu nitelikler, aynı zaman "**sâdik**" ve "**muttakî**" insanın nitelikleridir.

Yüce Allah Mâide suresinin birinci âyetinde müminleri "**birr**" ve "**takvâ**" konusunda yardımlaşmaya çağırmaktadır:

و تعاونوا على البر والتقوى

"Birr ve takvada yardımlaşın."

Osman b. Nâdır el-Ezdî, Abdullah ibn Abbâs'a; bana öğüt ver dedim, İbn Abbâs da;

عليك بتقوى الله و الاستقامة

"Sana Allah'a karşı gelmekten sakınmayı ve dosdoğru olmayı tavsiye ederim" demiştir.⁴⁵

³⁰ Ahzab, 33/70. Hac, 22/30

³¹ Rahman, 55/9.

³² Mâide, 5/8. Bakara, 2/283.

³³ Mide, 5/1.

³⁴ İsrâ, 17/32.

³⁵ İsrâ, 17/33-34.

³⁶ Lokman, 31/18.

³⁷ Hucûrât, 49/12.

³⁸ İsrâ, 17/23.

³⁹ A'râf, 7/31. İsrâ, 17/29.

⁴⁰ Müslim, İman, 75. I, 68.

⁴¹ Müslim, Birr, 23. III, 1983.

⁴² Müslim, Birr, 19. III, 19.

⁴³ Müslim, İman, 168 Tirmizî, Birr, 79. IV, 374.

⁴⁴ Müslim, Birr, 14. III, 1980.

"Birr", "sıdk" "istikamet" ve "takvâ" İslam'ın bütün emir ve yasakların, hüküm ve ilkelerini içeren dört kavramdır. Bir insanın "**berr**", "**muttakî**", "**sâdık**" ve "**müstakîm**" olabilmesi için iman edip Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uyması gerekir. İşte bu kimse "**ahlak sahibi**" kimsedir.

Peygamberimizin ahlakının sorulması üzerine Hz. Aişe validemiz cevap olarak Müminûn suresinin ilk on âyetini okumuştur.⁴⁶ Müminûn suresinin ilk on âyetinde Firdevs cennetine girecek olan müminlerin özellikleri sıralanmaktadır. Bu nitelikler; namazı huşu içinde kılmak, faydasız işlerden ve boş şeylerden yüz çevirmek, mallarının zekatlarını vermek, ırz ve namusu korumak, emanetlerine riayet etmek, verilen sözü tutmaktır. Aynı nitelikler Meâriç suresinin 22-35. âyetlerinde namazlarını kılan müminlerin nitelikleri olarak sayılmış, ilave olarak; din gününü tasdik etmek, Allah'ın azabından korkmak, şahitliği dosdoğru yapmak zikredilmiştir.

Şuarâ suresinin 36-39. âyetlerinde; Allah'a güvenmek, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınmak, öfkeye hakim olmak, kusur işleyenleri bağışlamak, Allah'ın davetine icabet etmek, işleri istişare ile yapmak, mallarından Allah yolunda infak etmek, zulme uğradıkları zaman yardımlaşmak müminlerin nitelikleri olarak zikredilmiştir.

Fürkân suresinin 63-75. âyetlerinde Allah'ın övgüsüne mazhar olan, "**Rahman'ın kulları**" olarak isimlendirilen ve cennete girecekleri bildirilen müminlerin şu ahlâkî niteliklerine vurgu yapılmıştır: **Rahmanın kulları**; yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen, kendilerine laf atan cahillere uymayan, "selam" deyip geçen, gecelerini ibadetle geçiren, bizi cehennem azabından uzaklaştır diye dua eden, harcadıkları zaman ne israf eden ne de cimrilikte bulunan, harcamaları bu ikisi arasında dengeli olan, Allah'tan başka ilahlara kulluk etmeyen, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan, zina etmeyen, yalancı şahitlik yapmayan, faydasız ve boş şeyle karşılaştıkları zaman vakar ve hoşgörü ile geçip giden, kendilerine Rab'lerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman duymamış ve görmemiş gibi hareket etmeyen, eş ve çocukları için hayır dua eden ve sabırlı olan kimselerdir.

Bu âyetlerde de iman, ibadet ve ahlâkî görevler iç içe sıralanmaktadır. İman ibadeti, ibadetler ahlâkî davranışları gerektirmektedir. Aslında Allah'ın yapılmasını istediği şeyleri yapmak da, yasakladığı şeylerden kaçınmak da ahlâkî davranışlar da birer ibadettir. Bu ibadet, isterse namaz gibi Allah hakkı ili ilgili olsun, isterse şahitlik yapmak gibi insan hakları ile ilgili olsun fark etmez. İslam'ın tamamı güzel ahlaktır *الإسلام حسن الخلق* ⁴⁷

Kur'ân'ın tümü tarandığı zaman görülecektir ki onlarca âyette ahlâkî ilkeler değişik bağlamlarda anlatılmaktadır. Bazen peş peşe gelen birden fazla âyet, bazen bir âyet özet olarak ve veciz bir şekilde ahlâkî ilkeleri beyan etmektedir. Şu dört ayetten her biri âhlâkî bütün kuralları ifade edecek içeriktedir.

خذ العفووامر بالعرف و اعرض عن الجاهلين

"(İnsanlarını kusurlarını) bağışla, ma'rufu (iyi ve güzel olan söz, fiil ve davranışları) emret ve câhillerden yüz çevir."⁴⁸

Ayet üç cümlede âhlâkî bütün güzellikleri ifade etmektedir. Affedici olmak, hep iyilik peşinde koşmak ve herkesin böyle olmasını istemek, ahlak dışı davranışta bulunan, söz dinlemeyen cahillere uymamak.

ان الله يامر بالعدل والاحسان و ايتاء ذي القربى و ينهى عن الفحشاء والمنكر والبغى

⁴⁵ Dârimî, Mukaddime, 19. s. 53.

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi' Liahkâmi'l_Kur'ân*, XVIII, 227. Beyrut, 1967.

⁴⁷ el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, III, 17. No:5225.

⁴⁸ A'raf, 7/199.

"Şüphesiz Allah; size âdil olmayı, ihsanı (iyi amelleri en güzel biçimde yapmayı) ve yakınlarla yardım etmeyi emreder. Her türlü edepsizlik ve çirkinliği, haram ve kötülüğü, azgınlık ve zulmü yasaklar."⁴⁹

Ayette üç emir üç yasak ile hem iyi ve kötü, ahlakî ve gayri ahlâki bütün söz, fiil ve davranışlar özetlenmiştir.

و لا تستوي الحسنه و لا السيئة ادفع بالتي هي احسن فاذا الذي بينك و بينه عداوة كانه ولي حميم

"İyilik, iyi söz ve davranış ile kötülük, kötü söz ve davranış bir değildir. Kötülüğü en güzel biçimde sav, bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak ve samimi bir dost oluvermiştir."⁵⁰

Ayet, sosyal ilişkilerde en güzel ahlâkî kuralı ve en ideal davranış biçimini bize bildirmektedir. Kötülük etmeyeceksiniz, kötülüğe karşılık vermeyeceksiniz, üstelik kötülüğe kötülükle mukabele etmeyecek ve iyilik yapacaksınız. Bu ilkeyi, hayatın her alanında uygulayacaksınız. Kötülüğe karşılık verilmesi gerekiyorsa meşru sınırlar içerisinde ancak misli ile karşılık verilmesine izin verilmiş fakat sabredip karşılık vermemenin daha hayırlı olduğu bildirilmiştir.

و ان عاقبتكم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم و لئن صبرتم لهو خير للصابرين

"Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz elbette bu sabredenler için daha hayırlıdır."⁵¹

و جزاء سيئة سيئة مثلها فمن عفا و اصلح فاجره على الله انه لا يحب الظالمين

"Bir kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükafatı Allah'a aittir. Çünkü Allah zalimleri sevmez"

Suç affedebilmek hem ahlâkî bir davranış,⁵² hem de muttakî olmanın gereğidir.⁵³

Peygamberimiz (a.s.), şu hadislerinde ahlâkî ilkeleri üçer cümle ile özetlemektedir:

اتق الله حيث ما كنت و اتبع السيئة الحسنة تمحها و خالق الناس بخلق حسن

"Nerede olursan ol Allah'a karşı gelmekten sakın, yaptığın kötülüğün, kötü amelin arkasından hemen bir iyilik, iyi bir amel yap ki o kötülüğü yok etsin. İnsanlara iyi ahlak ile muamele et."⁵⁴

صل من قطعك واعط من حرمك واعف عن ظلمك

"Senin ile ilişkiyi kesen kimse ile ilişkini sürdür, seni mahrum edene ver, sana zulmedenini bağışla"⁵⁵

Bu iki hadis İslâmî ahlakı veciz ve belîğ bir şekilde ifade etmektedir. Allah'a karşı gelmekten sakınan, yaptığı bir kötülüğü hemen telafî eden, bir günahına hemen tövbe eden, insanlara iyi davranan, kendisiyle darılan kimse ile görüşen, vermeyene veren, zulmedenini affeden insan iman bakımından kemale ermiş, güzel ahlakın zirvesine çıkmış demektir

Ahlak kurallarını bilmek ve öğrenmek, bu kuralları hayata geçirmek için yeterli değildir. Nice insanlar var ki içkinin, kumarın, fuşun, hırsızlığın, yalanın, sahtekârlığın ve

⁴⁹ Nahl, 16/90.

⁵⁰ Fussilet, 41/34.

⁵¹ Nahl, 16/122. bk. Yunus, 10/27.

⁵² Şûra, 42/40

⁵³ Al-i İmrân, 3/133-136.

⁵⁴ Tirmizî, Birr, 55, IV, 355.

⁵⁵ Ahmed, IV, 158.

hilenin haram ve günah olduğunu, fert, aile ve toplum hayatına zarar verdiğini biliyor ama bu yasakları işlemekten de geri durmuyor. Bu, Allah ve âhiret inancının, din duygusunun ve dindarlığın zayıf olmasından kaynaklanıyor.

SONUÇ

Yaratıkların en değerlisi ve üstünü insandır. İnsanın bu değerini ve üstünlüğünü koruyabilmesi için her şeyden önce şartlarına uygun iman etmesi, yaratılış gayesi olan ibadet görevini yerine getirmesi ve Allah'a karşı gelmekten sakınması gerekir. İbadetlerin temel amacı kişinin imanını koruması, Allah rızasını ve sevgisi kazanması, takvâ ve ahlâkî fazîletlere sahip olmasıdır. İnsanların en değerlisi en muttâkî olanlarıdır.⁵⁶ Muttakî olan insan, ilahî emir ve yasaklara uyar, böylece en güzel ahlaka sahip olur. En güzel ahlak Kur'ân ahlakıdır. Kur'ân ahlakına sahip olan insan, kendisine, Yaratanına ve bütün insanlara saygılı olur, söz, fiil ve davranışlarında dürüst olur, edep ve terbiyeli olur.

İnsan ne kadar İslam'ın emir ve yasaklarına uyarsa o nispette güzel ahlak sahibi olur. Ne kadar emir ve yasak ihlal ederse o nispette Kur'ân ahlakından taviz vermiş olur.

İnsanı ahlak sahibi yapan; Allah, sevgisi, Allah korkusu, Allah tarafından sürekli murakabe altında bulunma, âhirette bütün söz, eylem ve davranışlardan sorguya çekilme, neticede iman ve itaatine, inkâr ve isyanına göre cennet veya cehenneme gitme inancıdır. Bu inanç, Kur'ân'ın her tarafında sık sık vurgulanmış ve insanların Kur'ân ahlakına sahip olmaları amaçlanmıştır.⁵⁷ Ahlakî duyarlılığa veya duyarsızlığa etki eden unsurlardan biri de "**utanma**" duygusunun korunmuş veya kaybedilmiş olmasıdır.

إذا لم تستح فاصنع ما شئت

"*Utanmazsan dilediğini yap*"⁵⁸ anlamındaki hadis bu gerçeğe işaret etmektedir. Peygamberimizin beyanı ile

الحياء شعبة من الإيمان

"*Utanma imandan bir şubedir.*"⁵⁹ Ancak imanının sesine kulak vermeyen ve utanma duygusunu yitiren insanlar, edepsiz sözler söyleyebilir, çirkin davranışlarda bulunabilir, günahları pervasızca işleyebilir, Allah ve insan haklarını ihlal edebilirler.

⁵⁶ Hucûrât, 49-13.

⁵⁷ Sâd, 38/28. bk. Şuarâ, 42/ 22. Zümer, 39/71-75.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 6-7, V, 149.

⁵⁹ Müslim, İman, 58. I, 63. Ebû Dâvud, Sünnet, 15. V, 56. İman, 3. I, 8.